

4817

Yas

1

۲۶

الحمد لله

بسم الله الرحمن الرحيم

www.ketab.ir

سامانی: سید محمود؛ ۱۳۴۴ -	سرشناسه:
امارت شرفا (سادات حسنی و حسینی) بر حرمین شریفین / سید محمود سامانی: نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی.	عنوان و نام پدیدآور:
قم، نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف، ۱۳۹۷.	مشخصات نشر:
۳۶۰ ص.	مشخصات ظاهری:
978-600-441-198-1	شابک:
مجموعه تاریخ و تمدن اسلامی، ۶۷.	فروست:
فیبا	وضعیت فهرست نویسی:
Sadat Hasani family	موضوع:
Sadat Hosayni family	موضوع:
Sharifs of Mecca	موضوع:
Hejaz (Kingdom)	موضوع:
سادات حسنی (خاندان)	موضوع:
سادات حسینی (خاندان)	موضوع:
شرفای مکه	موضوع:
حجاز (پادشاهی)	موضوع:
نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها	شناسه افزوده:
دانشگاه معارف اسلامی، معاونت پژوهشی	شناسه افزوده:
نهاد نمایندگی مقام معظم رهبری در دانشگاه‌ها، دفتر نشر معارف	شناسه افزوده:
DS۲۴۷/۹/۳ س ۱۳۹۷	رده‌بندی کنگره:
۹۵۳۸	رده‌بندی دیویی:
۵۲۹۱۲۱۱	شماره کتاب‌شناسی ملی:

استاد محترم و دانشجوی عزیز

خواهشمند است با ارائه دیدگاه‌های خود ما را در رفع نواقص و ارتقای کتاب یاری بخشید.

شماره تلفن گروه «تاریخ و تمدن اسلامی»: ۰۲۵-۳۲۱۱۰۲۳۴

صندوق پستی: ۳۷۱۵۵-۶۱۷۳

پست الکترونیکی: tarikh@maaref.ac.ir

امارت شُرفا
(سادات حسنی و حسینی)
بر حرمین شریفین

دکتر سید محمود سامانی

مجموعه تاریخ و تمدن اسلامی

۶۷

امارت شرفا (سادات حسنی و حسینی) بر حرمین شریفین

نویسنده: سید محمود سامانی

نهاد نمایندگی، مقام اعظم رهبری در دانشگاه‌ها

معاونت پژوهشی دانشگاه معارف اسلامی

حروفچین: اعظم یزدلی / ویراستار: میرعباس رجبی

صفحه‌آرا: سعید نائینی / طرح جلد: کارگاه طراحی ۳×۴

ناشر: دفتر نشر معارف / نوبت چاپ: اول، تابستان ۱۳۹۸

شمارگان: ۱۰۰۰ نسخه / قیمت: ۶۰۰۰ تومان

شابک: ۹۷۸ - ۶۰۰ - ۴۴۱ - ۱۹۸ - ۱

کلیه حقوق محفوظ است

مراکز پخش:

مدیریت پخش دفتر نشر معارف: قم، خیابان شهدا، کوچه ۳۲، شماره ۳، تلفن و نمایر: ۳۷۰۴۰۰۰۴

■ اراک: ۰۸۶-۳۲۲۲۹۰۳۸ ■ ارومیه: ۰۴۴-۳۲۲۵۴۶۴۱ ■ اصفهان: ۰۳۱-۳۲۳۵۱۳۴۱ ■ اهواز: ۰۶۱-۳۲۳۸۰۰۰۴

■ تهران: ۰۲۱-۸۸۹۱۱۲۱۲ ■ خرم‌آباد: ۰۶۶-۳۲۲۲۲۳۷۱ ■ رشت: ۰۱۳-۳۲۳۴۴۵۶۹ ■ زنجان: ۰۲۴-۳۳۳۶۶۴۲۵

■ ایلام: ۰۹۱-۷۷۵۵۱۸۸ ■ بجنورد: ۰۵۸-۳۲۲۱۲۲۸۳ ■ بندرعباس: ۰۷۶-۳۳۶۱۷۵۵۷ ■ بیرجند: ۰۵۶-۳۲۲۲۴۱۷۹

■ ساری: ۰۱۱-۳۳۲۵۳۰۲۰ ■ شهرکرد: ۰۳۸-۳۲۲۴۳۲۲۲ ■ شیراز: ۰۷۱-۳۲۳۴۴۶۱۴ ■ قزوین: ۰۲۸-۳۳۲۴۰۰۷۶

■ قم: ۰۲۵-۳۷۷۳۵۴۵۱ ■ کرج: ۰۲۶-۳۴۴۳۵۲۹۰ ■ کرمان: ۰۳۴-۳۲۳۳۱۴۶۶ ■ کرمانشاه: ۰۸۳-۳۷۲۳۸۴۱۱

■ گرگان: ۰۱۷-۳۲۲۳۷۸۸۰ ■ مشهد: ۰۵۱-۳۲۲۳۰۱۱۹ ■ یاسوج: ۰۹۱-۷۷۵۵۱۵۸۵ ■ یزد: ۰۳۵-۳۶۲۳۰۳۳۱

نشانی الکترونیکی: E-mail: info@ketabroom.ir؛ پایگاه اینترنتی: www.ketabroom.ir

فهرست مطالب

۱۳	مقدمه
----	-------

فصل اول: کلیات پژوهش

(-)

۱۸	پرسش های پژوهش
۱۹	فرضیه های پژوهش
۱۹	روش پژوهش
۲۰	۱. روش گردآوری اطلاعات
۲۰	۲. روش تجزیه و تحلیل اطلاعات
۲۰	ضرورت و اهداف تحقیق
۲۲	پیشینه تحقیق
۲۳	کتاب ها
۲۶	مقالات
۲۷	تحدید واژگان و مفهوم شناسی
۲۷	۱. امارت و امیر
۲۹	۲. شرفا
۳۳	۳. حرمین
۳۳	۴. حجاز
۳۴	۵. مناسبات
۳۴	بررسی منابع پژوهش
۳۴	۱. منابع تاریخی
۳۵	یک. تاریخ های عمومی

۳۷	دو. تاریخ‌های محلی و سلسله‌ای.....
۴۶	۲. تراجم‌نگاری.....
۴۷	۳. منابع جغرافیایی.....
۴۸	۳. منابع دیوانی.....
۴۸	۴. سفرنامه‌ها.....
۵۱	۵. نسب‌نامه‌ها.....
۵۴	۶. تحقیقات.....

فصل دوم: زمینه‌ها و عوامل مؤثر بر شکل‌گیری امارت شرفا در حرمین

(-)

۵۷	ادعای خلافت علویان در عصر اموی.....
۵۸	۱. حسن مشن.....
۵۹	۲. نفس زکیه.....
۵۹	تقابل علویان و عباسیان در حرمین.....
۶۳	مشروعیت و مقبولیت علویان برای امارت.....
۶۴	امارت سادات علوی بر حرمین پیش از امارت شرفا.....
۶۵	۱. امارت نفس زکیه.....
۶۷	۲. امارت شهید فخر.....
۶۹	۳. امارت ابن افضس.....
۷۰	۴. امارت محمد دیباج.....
۷۲	۵. امارت ابراهیم بن موسی بن جعفر.....
۷۲	۶. امارت اسماعیل بن یوسف و بنو اخضر.....
۷۳	۷. امارت محمد بن سلیمان علوی.....
۷۴	وضعیت نابسامان عباسیان.....
۷۷	تأثیر موقعیت حجاز به‌عنوان کانون دینی در شکل‌گیری امارت شرفا.....
۷۹	تأثیر بومی بودن علویان بر شکل‌گیری امارت شرفا.....

فصل سوم: تاریخچه سیاسی و مذهبی امارت شرفای حجاز

(-)

۸۱	تشکیل امارت شرفای حسنی در مکه.....
۸۲	خاندان‌های حکومت‌گر شرفا در مکه.....
۸۳	۱. آل جعفر (حک: ۴۵۳ - ۳۵۸ ق).....

۲. سلیمان‌بیون (حک: ۴۵۵ - ۴۵۳ ق) ۸۳
۳. هواشم (۵۹۷ - ۴۵۵ ق) ۸۴
۴. آل قتاده (حک: ۷۰۱ - ۵۹۷ ق) ۸۵
۵. آل ابی نُمی (حک: ۱۰۷۹ - ۶۶۷ ق) ۸۷
۶. آل عجلان (حک: ۷۷۷ - ۷۰۷ ق) ۹۰
۷. آل برکات ۹۲
۸. بنی رمیثه ۹۳
- تشکیل امارت شرفای حسینی در مدینه ۹۵
۱. حکومت خاندان‌های شرفای حسینی در مدینه ۹۸
- یک آل مها (حک: ۵۸۳ - ۴۰۱ ق) ۹۸
- دو. آل جمار (بنوجمار) ۱۰۰
- سه. آل طفیل ۱۰۴
- چهار. آل عطیه ۱۰۴
- پنج. آل زبایان ۱۰۵
- شش. آل نَعیر ۱۰۵
- قلمرو امارت شرفا ۱۰۵
- مشکلات و چالش‌های امارت شرفا ۱۰۸
۱. شورش قبایل بادیه‌نشین ۱۰۹
۲. نزاع و رقابت میان شرفا ۱۱۰
۳. امارت اشتراکی در میان شرفا ۱۱۶
- مذهب شرفا ۱۱۸
۱. مذهب شرفای حسنی در مکه ۱۲۰
- یک. احمد سباعی ۱۲۱
- دو. تصریح احمد النادی ۱۲۳
- سه. عبدالقادر طبری ۱۲۴
- چهار. ابن کثیر ۱۲۴
- پنج. قلقشندی ۱۲۴
- شش. ابن تغری بردی ۱۲۵
- هفت. ابن حجر هیتمی ۱۲۵
- هشت. برخی سفرنامه‌نویسان معاصر ۱۲۵
- نه. مارتل ۱۲۶
۲. مذهب شرفای حسینی در مدینه ۱۲۹

فصل چهارم: مناسبات شرفا با قدرت‌های معاصر

(-)

- ۱۳۷..... ضرورت مناسبات شرفای حجاز با قدرت‌های هم‌جوار
- ۱۴۱..... مناسبات شرفا با قدرت‌های حاکم بر مصر و شام
- ۱۴۱..... ۱. مناسبات شرفای حسنی با فاطمیان
- ۱۴۷..... یک. عوامل مؤثر بر روابط سیاسی شرفا و فاطمیان
- ۱۴۸..... دو. ابزار نفوذ فاطمیان در حرمین
- ۱۶۱..... سه. عوامل تیرگی روابط شرفا با فاطمیان
- ۱۶۵..... ۲. مناسبات شرفای حسینی مدینه با فاطمیان
- ۱۶۷..... عوامل تیرگی روابط شرفای حسینی با فاطمیان
- ۱۶۸..... ۳. مناسبات ایوبیان با شرفای حجاز
- ۱۷۲..... یک. اهداف ایوبیان از اعمال نفوذ در حرمین
- ۱۷۳..... دو. ابزار بیان برای سیادت بر حرمین
- ۱۷۷..... ۴. مناسبات شرفا با دولت‌های حاکم بر یمن
- ۱۸۱..... ۵. مناسبات شرفا با ممالیک (حک ۶۴۷ - ۶۲۳ ق)
- ۱۸۸..... یک. ابزارهای دولت ممالیک برای اعمال نفوذ در حرمین
- ۱۹۲..... دو. چالش‌های ممالیک در حرمین
- ۱۹۵..... ۶. روابط با دولت عثمانی (۱۳۴۳ - ۹۲۳ ق)
- ۱۹۷..... مناسبات شرفا با عباسیان و دولت‌های حامی آنان
- ۱۹۷..... ۱. سیادت عباسیان بر حرمین تا پیش از امارت شرفا
- ۲۰۱..... ۲. تأثیر پذیری شرفا از سیاست‌های آل‌بویه
- ۲۰۶..... ۳. مناسبات شرفا با ترکان در ایران
- ۲۰۶..... یک. مناسبات شرفا با غزنویان (۵۸۲ - ۳۵۱ ق)
- ۲۰۹..... دو. مناسبات شرفا با سلجوقیان
- ۲۱۲..... سه. عوامل مؤثر بر روابط سیاسی شرفا و سلجوقیان
- ۲۲۶..... چهار. مناسبات شرفا با خوارزمشاهیان
- ۲۲۶..... پنج. مناسبات شرفا با ایلخانان مغول در ایران
- ۲۴۲..... شش. مناسبات شرفا با دولت‌ها در دوره فترت پس از ایلخانان
- ۲۴۵..... هفت. مناسبات شرفا با تیموریان
- ۲۵۳..... هشت. مناسبات شرفا با ترکمانان
- ۲۵۹..... نه. روابط شرفا با صفویان
- ۲۶۰..... ده. مناسبات شرفای حسنی مکه با شرفای حسینی مدینه

فصل پنجم: وضعیت فرهنگی و تمدنی حرمین در عصر امارت شرفا

(-)

۲۶۵	وظایف و اختیارات شرفا.....
۲۶۸	حاکمیت شرفا بر حرمین.....
۲۷۱	منابع مالی شرفا در حرمین.....
۲۷۱	۱. مالیات بر حجاج و زائران مرقد نبوی.....
۲۷۳	۲. کمک‌های ارسالی از سوی قدرت‌های هم‌جوار.....
۲۷۵	۳. تصاحب هدایای کعبه و مرقد نبوی.....
۲۷۶	۴. تقسیم برده کعبه با بنی‌شیه.....
۲۷۷	۵. درآمد گمرک جده.....
۲۷۸	۶. مصدرة اموال ثروتمندان و غارت کاروان‌ها.....
۲۷۹	۷. دریافت خمس.....
۲۷۹	وضعیت علمی حرمین در عصر شرفا.....
۲۸۳	۱. مراکز علمی در حرمین.....
۲۸۶	۲. خاندان‌های علمی ساکن حرمین.....
۲۸۶	یک. خاندان‌های علمی در مکه.....
۲۸۷	دو. خاندان‌های علمی در مدینه.....
۲۸۸	۳. علوم متداول در حرمین.....
۲۹۰	مظاهر تمدنی حرمین در امارت شرفا.....
۲۹۱	۱. اقدامات شرفا.....
۲۹۳	۲. اقدامات دولت‌های دیگر.....
۲۹۳	یک. فاطمیان.....
۲۹۴	دو. عباسیان و دولت‌های حامی آنان.....

فصل ششم: بررسی عوامل پایایی امارت شرفا

(-)

۲۹۹	عوامل درونی.....
۲۹۹	۱. انتساب شرفا به خاندان پیامبر ﷺ و نفوذ معنوی آنان در حجاز.....
۳۰۰	۲. مقبولیت شرفا.....
۳۰۲	۳. سیاست مذهبی متکی بر تسامح شرفا.....
۳۰۳	۴. بومی بودن شرفا.....

- ۳۰۴ ۵. دلایل دیگر پایایی
- ۳۰۵ عوامل بیرونی
- ۳۰۵ ۱. روابط توأم با احترام متقابل شرفا با قدرت‌های هم‌جوار
- ۳۰۵ ۲. حمایت قبایل بادیه‌نشین از شرفا

نتیجه و پیشنهادها

(-)

- ۳۰۹ فرضیه اول
- ۳۱۱ فرضیه دوم
- ۳۱۵ فرضیه سوم
- ۳۱۶ فرضیه چهارم
- ۳۱۷ پیشنهادها

پیوست‌ها

(-)

- ۳۱۹ پیوست ۱. شجره‌نامه شرفا
- ۳۲۱ پیوست ۲. نامه نفس زکیه به منصور عباسی
- ۳۲۲ پیوست ۳. اعصار چهارگانه خلافت بنی‌عباس
- ۳۲۳ پیوست ۴. دولت‌های حاکم بر حجاز تا پیش از امارت شرفا
- ۳۲۴ پیوست ۵. شرفای حسنی مکه از آغاز تا پایان عصر ممالک (۹۲۳ ق)
- ۳۲۶ پیوست ۶. جدول امیران آل‌برکات
- ۳۲۷ پیوست ۷. شرفای حسینی مدینه از آغاز تا پایان عصر ممالک (۹۲۱ ق)
- ۳۲۹ پیوست ۸. امرای مدینه از بنوجماز بن منصور
- ۳۳۰ پیوست ۹. نقشه‌های قلمرو دولت ممالیک و سیادت آنها بر حرمین
- ۳۳۸ پیوست ۱۰. نقشه راه حج مسیر شامی
- ۳۳۹ پیوست ۱۱. نام و مدت سلطنت پادشاهان سلاجقه بزرگ
- ۳۳۹ پیوست ۱۲. نام و مدت زمامداری ایلخانان ایران
- ۳۳۹ پیوست ۱۳. فرمان امارت شرفا

منابع و مآخذ

(-)

مقدمه

سرزمین حجاز به دلیل مجاورت با بیت الله الحرام و برخورداری از وجاهت مذهبی و دینی آن، از گذشته‌های دور جایگاه ممتازی نزد عرب و برخی ملل مجاور جزیره العرب داشته است. ظهور اسلام در مکه مکرمه و به دنبال آن تشکیل دولت نبوی در یثرب که به همین مناسبت مدینه النبی نام گرفت، بر اهمیت حجاز افزود و به همین دلیل در طول زمان این دو شهر مقدس به عنوان دو حرم شریف نزد مسلمانان قداست بسیاری یافت. مدینه افزون بر جایگاه دینی، مرکزیت سیاسی نیز پیدا کرد. با ولایت رسول الله و گسترش فتوحات در عصر خلفا، اسلام به سرزمین‌های مجاور جزیره العرب و تدریجاً به مناطق دوردست راه یافت و مسلمانان بسیاری به حوزه اسلامی وارد شدند. پذیرش حریم شریفین به عنوان کانون‌های دینی و از سویی انجام مراسم حج و زیارت حرم نبوی بر اهمیت دائمی این دو افزود. البته با انتقال مرکز خلافت اسلامی از مدینه به کوفه و سپس به دمشق و بغداد، حریم شریفین - جز در برهه‌ای کوتاه - مرکزیت سیاسی خود را از دست داد، ولی اهمیت معنوی آن هرگز دچار نقصان نشد و صاحبان قدرت به طرق مختلف و با استفاده از ابزارهایی، حداکثر تلاش خود را برای اعمال نفوذ در حریم به کار بستند؛ زیرا کماکان مشروعیت بخشی دولت‌ها بسته به سیطره و خدمت‌رسانی به حریم بود. ابزار دولت‌ها برای چنین منظوری، نصب کارگزاران مورد اعتماد بر حریم، انتخاب امیرالحاج، اعزام کاروان‌های حج، توزیع اموال میان اهل حریم و پرداختن به اقدامات عمرانی و عام‌المنفعه بود. با این حال حریم آبستن حوادثی از جمله قیام‌های علوی بود که خلافت را حق مشروع خود می‌دانستند. با ضعف دستگاه خلافت عباسی، برخی علویان برای مدتی کوتاه توانستند بر حریم مسلط شوند، تا اینکه سرانجام در نیمه دوم سده چهارم هجری (حدود ۳۵۸ ق) و در اوضاع آشفته و توأم با رقابت فاطمیان و عباسیان، سادات

موفق شدند امارت حرمین را مستقل کنند. اینان که خود به دو شاخه حسنی و حسینی تقسیم شده و نزد اهل تاریخ به شرفا (اشراف) شهرت دارند، به ترتیب تولیت مراسم حج و عمره و زیارت حرم نبوی را در مکه و مدینه بر عهده گرفته و امارت‌هایی تشکیل دادند و بدین‌سان اداره این دو شهر و سرزمین حجاز را چند قرن در دست گرفتند. از این پس حجاز همچون گذشته در کانون توجهات دو رقیب قدرتمند، یعنی فاطمیان و عباسیان و حاکمان دست‌نشانده آنان و پس از آنها قدرت‌های جایگزین دیگری چون ممالیک و ایلخانیان بوده که برای کسب مشروعیت می‌کوشیدند تا شرفای حاکم بر حرمین را با سیاست‌های خود همسو کنند.

در دهه‌های نخستین حکومت شرفا، امارت آنان بیشتر تحت نفوذ فاطمیان مصر بود و در برهه‌هایی نیز زیر نفوذ دولت‌های حامی عباسیان همچون آل بویه و سلجوقیان قرار داشت. پس از سقوط فاطمیان ابویوسف و سپس دولت ممالیک در مصر و شام بر حرمین و شرفای حاکم بر آن سیادت یافتند؛ به گونه‌ای که شرفا با خواندن خطبه به نام سلاطین این سلسله‌ها خود را تابع آنها می‌دانستند و از کمک‌های آنان که بدان سخت نیازمند بودند، بهره‌مند می‌شدند. شرفا در پی پیروزی امپراتوری عثمانی بر ممالیک (سال ۹۲۳ ق) و تسلط آن بر مصر و شام، خود را تابع حکومت عثمانی قرار دادند. این دولت‌ها با توجه به حرمت شرفا و نفوذ معنوی ایشان در حجاز، امارت آنها را تأیید می‌کردند و برای نفوذ بیشتر در این دو شهر مقدس و کاستن از نفوذ رقبای خود، در ارسال کمک به شرفا، حجاج و ساکنان حرمین تلاش وافر داشتند.

دوران حکومت شرفا بر حرمین فراز و فرودهایی داشت: گاه قدرتشان در حدی بود که می‌توان حکومت آنان را مستقل و برون از دایره حکومت دیگر سلاطین دانست و گاه نیز به دلیل ضعف‌های شخصیتی امرای مکه یا درگیری‌های داخلی شرفا و دسیسات‌های قدرت‌های مجاور، حکومتشان وابسته و تابع قدرت‌های هم‌جوار مانند ممالیک مصر بود.

به دلیل نبودن اثری مستقل به زبان فارسی در حوزه امارت شرفا، با وجود امارت امارت آنان به عنوان منسوبان به اهل بیت علیهم‌السلام، در این پژوهش برآنیم تا ضمن بررسی چگونگی برآمدن شرفا به واکاوی رفتار سیاسی و عملکرد آنان در نیمه دوم سده چهارم تا ربع اول قرن دهم هجری، نقش دولت‌های هم‌جوار مانند فاطمیان، عباسیان و ممالیک در حرمین و نیز چگونگی حمایت ایشان از شرفا بپردازیم و نقش آنان در عرصه‌های مختلف را بیش از پیش واکاوی نموده، داده‌های تاریخی را در این باره پالایش کنیم و با تحلیل و بررسی امارت آنان با تأکید بر مناسباتشان با قدرت‌های مجاور با هدف پاسخ‌گویی به این نیاز علمی، به سامان برسانیم. تعامل شرفا با دولت‌های

هم جوار در فضای سیاسی خاص حاکم بر جهان اسلام و نیز میزان و چگونگی نفوذ این دولت‌ها در حرمین و امارت آن و چرایی پایداری امارت شرفا، از عمده مباحث این پژوهش است که در پاسخ به این سؤالات سامان یافته: امارت شرفا بر حرمین چگونه تحقق یافت؟ مناسبات شرفا با قدرت‌های رقیب هم جوار مانند فاطمیان و عباسیان چگونه بود؟ این مناسبات چه تأثیری بر تحولات سیاسی این امارت داشت؟ دلیل دیرپایی امارت شرفا چیست؟ وضعیت حرمین در عصر امارت شرفا چگونه بود؟ این در حالی است که با وجود اهمیت شرفا و حکومت آنان، کارهای عمیقی درباره آن انجام نشده و از همین رو دولت آنان زوایای پنهان بسیاری دارد.

متناسب با پرسش‌های موجود، اثر حاضر در شش فصل برای پاسخ‌گویی به این پرسش‌ها سامان یافته است.

فصل اول به کلیات اختصاص داده شده که شامل این موارد است: طرح مسئله، سؤالات، فرضیه‌ها، اهداف، ضرورت تحقیق، پیشینه تحقیق، بررسی و نقد منابع، مفاهیم عملیاتی و اصطلاحات مفهوم‌شناسی همانند امارت، شرفا، حجاز، حرمین و مناسبات.

فصل دوم به زمینه‌ها و عوامل مؤثر بر امارت شرفا بر حرمین می‌پردازد که شامل این مباحث است: بررسی اوضاع سیاسی اجتماعی حجاز در استانه قدرت‌گیری شرفا و عوامل مؤثر در تشکیل امارت شرفا مانند تأثیر جغرافیایی حجاز، سابقه دار بودن امارت سادات علوی و ادعای خلافت علویان.

فصل سوم به تاریخچه سیاسی و مذهبی امارت شرفا اختصاص یافته و آن را در فرآیند زمان بررسی کرده است. شکل‌گیری امارت شرفا و خاندان‌های حکومت‌گرای شرفای حسنی همانند سلیمانیون و آل قتاده در مکه و خاندان‌های حکومت‌گر شرفای حسنی همانند آل مهنا و بنوجماز در مدینه، در این فصل آورده شده است. از دیگر مباحث این فصل، قدرت و شرفا و مشکلات امارت آنان است؛ همانند شورش قبایل بادیه‌نشین، نزاع و رقابت داخلی میان خود شرفا، امارت اشتراکی آنها و نیز مذهب آنان.

در فصل چهارم روابط سیاسی و مناسبات شرفا با قدرت‌های معاصر (فاطمیان، عباسیان و دولت‌های حامی آنان مانند آل بویه و سلجوقیان)، روابط با ایوبیان، یمنیان، ممالیک، ایلخانیان و تیموریان و نیز رقابت و روابط دو امارت مکه و مدینه با یکدیگر مورد بررسی قرار گرفته است. اهداف هر یک از این دولت‌ها در حرمین و ابزارهای مورد استفاده آنها برای همسو ساختن شرفا با سیاست خود، از مهم‌ترین مباحث این فصل است.

فصل پنجم به وضعیت حرمین در عصر امارت شرفا می‌پردازد. در این فصل پس از پرداختن به وظایف و اختیارات شرفا، از میزان اقتدار آنان سخن گفته شده و پس از آن منابع مالی آنها و وضعیت علمی حرمین در عصر شرفا بررسی گردیده است.

فصل ششم به عوامل دیرپایی حکومت شرفا اختصاص یافته و در آن عوامل درونی و بیرونی آن مورد بررسی قرار گرفته است. در پایان نیز نتیجه و پیشنهادهای تحقیق بیان شده است.

کاستی‌های این پژوهش برعهده این جانب و نشانه‌های قوت آن از استاد راهنمای محترم سرکار خانم دکتر فاطمه جان احمدی و استادان بزرگوار مشاور، جناب دکتر محمد ابراهیمی ورکیانی و جناب دکتر سید علیرضا واسعی است که زبان از سپاسگزاری آنان قاصر است.

مشکلات تحقیق می‌توان به داشتن زوایای متعدد موضوع اثر از یک سو و کمبود اطلاعات و گزارش‌های ضد و نقیص از سوی دیگر اشاره کرد و همچنین دسترسی نداشتن به برخی نسخ خطی و احیاناً تحقیقات جدید که در آرشیوهای عربستان، مصر، مراکش (مغرب) و ترکیه موجودند. البته این خلأ با جستجوی بیشتر در منابع و استفاده از کتابخانه پژوهشکده حج و ریزنی با برخی افراد از این کشورها تا اندازه‌ای پر شد.

در اینجا برخود لازم می‌دانم از همه کسانی که در به ثمر نشستن این اثر مرایاری کردند، صمیمانه تشکر کنم: استادان محترم، سرکار خانم دکتر فاطمه جان احمدی که راهنمایی این اثر بر عهده ایشان بوده است و همواره با بلندنظری و سعه صدر بنده را راهنمایی کردند؛ حجت الاسلام والمسلمین جناب آقای محمد ابراهیمی ورکیانی و جناب آقای دکتر سید علیرضا واسعی، مشاوران این نوشته که با صبر و حوصله، کاستی‌های این نوشتار را به نویسنده تذکر دادند و به بهبود اثر کمک نمودند؛ استادان داور جناب دکتر محمد نصری، دکتر نعمت‌الله صفری، دکتر منصور داداش‌نژاد و دکتر حمیدرضا مطهری و همچنین ریاست محترم دانشگاه معارف اسلامی قم، حجت الاسلام والمسلمین جناب دکتر شاکری و معاونان محترم ایشان به‌ویژه معاون پژوهشی، جناب حجت الاسلام والمسلمین آقای دکتر ارجینی و نیز جناب آقای دکتر محمد حسین دانشکیا مدیر محترم گروه آموزشی تاریخ فرهنگ و تمدن اسلامی و نیز جناب آقای سید سعید روحانی مدیر امور پژوهشی، بخش تحصیلات تکمیلی و همه کسانی که به طریقی راهنما و راهگشایم بودند.